

Antti Matikkala & Wilhelm Brummer (toim.), *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1323 = Arkistolaitoksen toimituksia 11), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2011. 304 s., 311 kuvaa.

Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa, jonka Antti Matikkala ja Wilhelm Brummer ovat toimittaneet, vie lukijansa vaakunoiden värikkääseen ja monipuoliseen maailmaan. Kirjassa esitellään sekä vaakunoita että niiden tutkimusta, heraldiikkaa. Toimittajat toteavat, että tämä 19 artikkelin kokoelma on ensimmäinen kronologisesti kattava esitys henkilövaakunoiden käytöstä ja kehityksestä Suomessa niiden laajassa yhteiskunnallisessa kontekstissa aina 1200-luvun sineteistä moderneihin porvarisvaakunoihin.

Kirjan julkaisu liittyi Kansallisarkistossa 24.5.–16.12.2011 avoinna olleeseen *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa* -näyttelyyn, joka sekkin esitteli vaakunoiden monimuotoista käyttöä aina 1200-luvun sineteistä nykypäivän porvarisvaakunoihin.¹ Teoksen artikkelien aiheet ulottuvat Turun linnanpäällikkö Lyder van Kyrenin (mainitaan 1307–1322) vaakunasinetistä jalkaväenkenraali Aarne Sihvon (1889–1863) vaakunaan ja mm. Colliander-suvun vaakunasta Sormusten sukuseuran vaakunaan – kuten takakannen teksti lupaa. Keskiajan ja myöhemmän Ruotsin vallan ajan lisäksi siis myös autonomian ajan ja itsenäisyyden ajan vaakunataide esitellään kirjassa.

Ritarien lipuista vaakunasinetteihin

Vaakunoiden käytön ja heraldiikan² juuret ovat keskiajassa. Klassista

¹ <http://www.arkisto.fi/fi/news/590/328/Henkiloe--ja-sukuvaakunat-Suomessa--naeyttely-avoinna-16-12-asti-Kansallisarkisto/>, viitattu viimeksi 6.2.2013.

² Granfeltin mukaan heraldiikka on saanut nimensä niistä asemestareista (ransk. *hérauts d'armes*, saks. *Herolde*), jotka keskiajan turnajaisissa tarkastivat osanottajien varustuksia sekä määräsivät kaikissa ritarillisissa asioissa noudatettavat säännöt. Antti Matikkala johtaa airueiden nimityksen samasta kantasanaista *heraldus*, *héraut*. Hän on todennut, että heraldiikka käsittää kaiken airueiden tehtäviin kuuluvan ja siten paljon sellaista, kuten seremoniat, perimyslait ja genealogian, joilla ei välttämättä ole suoranaisesti mitään tekemistä vaakunoiden kanssa. G. F. Granfelt, 'Heraldikka', teoksessa *Tietosanakirja*

tunnistamisteorian mukaan ritarit alkoivat käyttää kilvissään ja kypärissään värikkäitä tunnuskuvia, jotta voisivat tunnistaa toisensa taistelussa. Antti Matikkala on valinnut tämän tarinan artikkelinsa alkusanoiksi:

Lähinnä tullakseen omiensa tuntemiksi asepuvussa ja osin koristukseksi [... sukujen] päämiehet tai herrat maalasivat varustuksiinsa, kilpeensä tai viittaansa kuvan jostain eläimestä tai muusta sekä panivat jonkun selvän ja näkyvän tunnuksen kypäränsä huipulle. Ja tämä varustusten ja kypäräin koristus siirtyi perintönä heidän lapsilleen [...].³

Granfeltin mukaan nämä kuvat olivat aluksi kokonaan persoonallisia ja tilaisuutta varten valittuja, mutta on luonnollista, että alkuperäisen käyttäjän jälkeläiset ottivat ne perinnöksi, ja sukuvaakunat syntyivät.⁴

Myös meidän maassamme vaakunoiden ja sinettien historia alkaa keskiajalla ja noudattaa läntisessä Euroopassa tapahtunutta kehitystä. Antti Matikkalan yllä mainittu teoksen aloitusartikkeli siirtyy Keski- ja Etelä-Euroopan ritareista Suomeen ja tšekäläisten heraldisten tunnusten pariin esittelemällä Suomen herttua Bengt Birgerinpojan (1254–1291, nimitys Suomen herttuaksi 1284) ratsastajasinetin. Suomen herttuoiden⁵ 1280–1310-luvuilla käyttämien ratsastajasinettien keskeisin viesti oli vaakunakilven tunnuskuvio, joka mm. Bengt Birgerinpojan sinetissä toistuu niin peitsilipussa kuin satulapeitteessä. Läntisessä Euroopassa pelkän vaakunakilven esittävä sinettityyppi oli alkanut yleistyä jo 1100-luvun lopulta lähtien ja syrjäytti ratsastajasinetin 1200-luvun puolivälin paikkeilla. Matikkala katsoo, että vaakunasta tuli ritarin uusi *alter ego*, joka edusti omistajaansa myös tämän poissa ollessa.⁶

Yksittäisen henkilön tai instituution tunnusmerkkinä toimi keskiajalla myös sinetti, jonka juuret juontavat vanhalta ajalta ja ovat siten vanhemmat kuin vaakunan. Keskiajalla sinetin merkitys kohosi huippuunsa. Vaakunat tulivat osaksi sinettikuvaa tai valtasivat sen kokonaan. Syntyi uusi sinettityyppi,

3, Tietosanakirja-osakeyhtiö: Helsinki 1911, 364–366, tässä 364–365. Suomen Heraldisen Seuran perustajan Kimmo Karan määritelmä on seuraava: 'Heraldiikka on yleiskäsite, jonka piiriin kuuluvat kaikki tavalla tahi toisella vaakunoihin ja vaakunamaisesti käytettyihin tunnuksiin ja merkkeihin liittyvät seikat olivatpa nämä sitten käytäntöä, säännöstöä tahi tutkimusta', Antti Matikkala, 'Vapauttomuksesta ikonografiseen heraldiikkaan – vaakunoista, heraldiikasta ja niiden tutkimuksesta', teoksessa *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*, 10–32 (Matikkala 2011a), tässä 13.

³ Matikkalan siteeraus (Matikkala 2011a, 10, viite 1) teoksesta Thomas Hobbes, *Leviathan eli kirkollisen ja valtiollinen yhteiskunnan aines, muoto ja valta*, suom. Tuomo Aho. Vastapaino: Tampere 1999, 99.

⁴ Granfelt katsoo, että ristiretket vaikuttivat voimakkaasti vaakunoiden kehitykseen. Granfelt 1911, 365.

⁵ Bengt Birgerinpojan jälkeen Suomen herttuoina olivat Maunu Ladonlukon poika Valdemar (k. 1318), joka sai nimenomaan läntisen Suomen herttuakunnakseen 1302. Seppo Suvanto, *Bengt Birgerinpoika*. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/146/>, viitattu 22.11.2013; Seppo Suvanto, *Valdemar Maununpoika*. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/173/>, viitattu 22.11.2013. Bengt Algotinpoika (k. 1360) oli Suomen ja molempien Hallantien herttua 1300-luvun puolivälissä, todennäköisesti 1353. Hänen sinettinsä Suomen herttuana on vuodelta 1355. Kyseessä ei ole enää ratsastajasinetti, vaan vaakunakuviota täyttävä koko sinetti. Seppo Suvanto, *Bengt Algotinpoika*. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/145/>, viitattu 22.11.2013. Suomen herttuoiden Bengt Birgerinpojan ja Valdemar Maununpojan sinettien kuvaukset ovat teoksessa Reinhold Hausen, *Finlands medeltidssigill i afbild utgifna af Finlands statsarkiv*, Finlands statsarkiv: Helsingfors 1900, 1, taulu I.

⁶ Matikkala 2011a, 11.

vaakunasinetti. Kyllikki Männikkö esittää artikkelissaan arvion, jonka mukaan 1100–1400-lukujen välisenä aikana puolet eurooppalaisista sineteistä oli luonteeltaan heraldisia.⁷

Suomesta on Matikkalan mukaan löydetty yhdeksän keskiaikaista sinettileimasinta, mutta yhtään näillä painettua aikalaissinettiä ei tunneta. *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa* -teoksessa ei jostain syystä mainita lainkaan vanhinta tunnettua suomalaista sinettiä, Hämeen linnan voudin Bertoldin sinettiä vuodelta 1297, jonka sinettikuvaan on kuvattu kolme (mahdollisesti) ihmispäätä.⁸

Toiseksi vanhin suomalainen sinetti on Suomen päämiehen Lyder van Kyrenin vaakuna vuodelta 1315, jonka kuviona on kolme porrasmaista ruutua.⁹ Lyder van Kyrenin vaakuna ja hänen sukunsa saa esittelyn Jean-Marie Mailleferin artikkelissa 'Saksalainen aateli Folkunga-ajan Suomessa ja heidän vaakunansa'.¹⁰

Kyllikki Männikön artikkeli 'Vaakunan esiintyminen Turun keskiaikaisten piispojen sineteissä'¹¹ on keskiajan tutkijan kannalta yksi artikkelikokoelman kiinnostavimmista. Männikkö tarkastelun perusaineistona ovat 1200-luvulta 1500-luvulle Suomessa toimineiden piispojen virassaan käyttämät sinetit, joita on säilynyt parikymmentä.¹² Turun hiippakunnan piispojen sineteissä näkyy vaakunan merkityksen kasvu.¹³ He seurasivat siten kansainvälistä ja pohjoismaista kehitystä – tosin jonkin verran viiveellä.

Keskiajan kirkolliseen maailmaan avautuu näkökulma myös Markus Hiekkasen ja Visa Immosen artikkeleissa. Markus Hiekkanen esittelee artikkelissaan 'Henkilövaakunat keskiaikaisissa kirkoissa' keskiaikaisten kivikirkkojen kalkkimaalausvaakunoita sekä vaakunanmuotoisiin koristekomeroihin ja kiveen kaiverrettuja vaakunoita. Hiekkanen on valinnut kronologisen esittelytavan vanhimmista vaakunamaalauksista alkaen.¹⁴

⁷ Männikkö määrittelee vaakunasinetin tarkoittavan sellaista sinettiä, jossa heraldinen kuva tai kuvio on asetettu sinetissä kilvelle ja jossa vaakuna kattaa koko sinettikuvan tai ainakin pääosan siitä, Kyllikki Männikkö, 'Vaakunan esiintyminen Turun keskiaikaisten piispojen sineteissä', teoksessa *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*, 37–48, tässä 37 ja viite 2.

⁸ Granfelt 1911, 366; Hausen 1900, n:o 88a, 11.

⁹ Granfelt 1911, 366; Hausen 1900, n:o 89, 11 ja taulu VIII.

¹⁰ Jean-Marie Maillefer, 'Saksalainen aateli Folkunga-ajan Suomessa ja heidän vaakunansa', teoksessa Antti Matikkala & Wilhelm Brummer toim. *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1323), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2011, 33–36.

¹¹ Männikkö 2011, 37–48.

¹² Varsinaisten virkasinetien lisäksi on vastasinetteinä käytettyjä, usein uran aikaisemmassa vaiheessa hankittuja tai muita henkilökohtaisia pienempiä sinettejä. Säilyneiden suomalaisten piispansinetien sarja alkaa vasta vuodesta 1253, jolloin sinetoijana oli piispa Bero (Suomen piispana 1248–1258), Männikkö 2011, 37.

¹³ Vaakunan leviäminen Turun keskiaikaisten piispojen sinettikuviin näkyy säilyneen aineiston valossa kahtena limittäisenä kehityslinjana. Hallitsevassa asemassa pysyy läpi keskiajan muotokuva-sinetti, joka oli vahvasti katoliseen traditioon sidottu ja esitti piispaa kaikkine arvomerkkeineen. Tähän puhtaasti kirkolliseen kuva-aiheeseen lisättiin 1320-luvulta lähtien ensin virassa olevan piispan sukuvaakuna ja kohta myös hänen hiippakuntansa vaakuna. Vaakunat sitoivat siten piispuuden tarkemmin tiettyyn henkilöön ja paikkaan. Paikallista identiteettiä vahvisti myös se, että virassa oleva piispa korvattiin sinetissä 1410-luvulta lähtien marttyyripiispa Henrikin kuvalla. Toinen kehityslinja sai alkunsa vasta 1490-luvulla. Tällöin Magnus Särkilähti teetätti itselleen vaakunasinetin, jota hän piispantoimessaan käytti rinnakkain perinteellisen muotokuva-sinetin kanssa, Männikkö 2011, 48.

¹⁴ Markus Hiekkanen, 'Henkilövaakunat keskiaikaisissa kirkoissa', teoksessa *Henkilö- ja sukuvaakunat*

Vanhimpiin vaakunoihin kuuluvat Hiekkasen tutkimuksien mukaan 1400-luvulla rakennettujen Finströmin, Maarian, Nousiaisten ja Pernajan kirkkojen maalaukset. Turun tuomiokirkon maalaukset ovat omana ryhmänään ja sitä seuraavat Taivassalon ryhmän maalausvaakunat sekä tämän ryhmän jälkeisestä ajalta peräisin olevat.

Kirja on monipuolisesta sisällöstä huolimatta yleisesitys eikä artikkeleissa voida esittää aivan täydellisiä ja perinpohjaisia selvityksiä. Niinpä myöskään Hiekkasen artikkelissa eivät ole mukana kaikki keskiajan kirkoissa olleet vaakunakuvat. Siitä puuttuvat mm. puiseen sisustukseen reliefeinä kaiverretut vaakunat,¹⁵ jollaisia on esimerkiksi Hollolan ja Sauvon kirkoissa. Myöskään lasimaalauksia ei mainita.¹⁶

Visa Immonen esittelee kirkollisia kulta- ja hopeaesineitä artikkelissaan 'Henkilövaakunat kulta- ja hopeaesineissä ennen vuotta 1600'.¹⁷ Immosen artikkelin pohjana on hänen laaja ja perusteellinen tutkimuksensa keskiajan ja 1500-luvun arvoesineistä, jonka hän on julkaissut vuonna 2009.¹⁸

Aatellisista vaakunoista porvarisvaakunoihin

Vaakunoiden käyttö samaistettiin pitkään aateliin. Näin teki esimerkiksi G. F. Granfelt vuonna 1911 kirjoittaessaan, että heraldiikka eli vaakunatiede on oppi niistä säännöistä, joiden mukaan aatelliset vaakunat kokoonpannaan ja piirustetaan.¹⁹ Suuri osa kirjan artikkeleista käsittelee aatelisten vaakunoita eri näkökulmista ja eri vuosisadoilla.

Keskiajan ja uuden ajan taitteeseen sijoittuu Anu Lahtisen artikkeli 'Totta ja tarua Flemingien vaakunasta'. Vaakuna oli rälssimiehen ja sittemmin sekä aatelmiehen että aatellisen suvun tunnus. Useilla suvuilla oli lisäksi omia vaakunaan liittyviä selityksiä, joiden avulla koetettiin rakentaa yhteyksiä mahdollisimman kaukaisiin ylhäisiin perheisiin. Flemingin suku kertoi Lahtisen mukaan tarinaa, jonka mukaan suku polveutui Rooman Flamiiniuksista.

Suomessa, 49–75, tässä 52. Camilla Ahlström-Taavitsaisen maalausvaakunoita käsittelevä tutkimus on rakenteeltaan genealoginen, mutta Ahlström-Taavitsainen ryhmittelee vaakunat lisäksi kolmeen ryhmään, ns. primitiivisten maalausten joukossa olevat vaakunat, vaalimat muiden maalausten joukossa ja rakennuspäättyjen vaakunat. Camilla Ahlström-Taavitsainen, *Vapenbilder bland kalkmålningarna i Finlands medeltidskyrkor* (Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja 8), Helsingin yliopisto: Helsinki 1984.

¹⁵ Artikkelissa eivät ole mukana myöskään hautalaakoihin kaiverretut vaakunat, rautaisiin aitarakenteisiin taotut vaakunat (joita on vain Turun tuomiokirkossa), eivätkä pyhiin esineisiin, kuten ehtoolliskalkkien ja ehtoollisleipälautasten kaiverretut vaakunat.

¹⁶ Kirkkojen sisustuksesta lyhyesti: Tove Riska, 'Keskiajan interiööriin liittyvä esineistö ja taidekäsiyö', teoksessa Päätöim. Salme Sarajas-Korte, *Ars. Suomen taide* 1, Weilin&Göös: Espoo 1987, 235–236. Keskiaikaisiin lahjoittajankuviin liittyvistä vaakunoista esim. Tuija Tuhkanen, 'In memoriam sui et suorum posuit' *Lahjoittajien muotokuvat Suomen kirkoissa 1400-luvulta 1700-luvun lopulle*, Åbo Akademis förlag: Turku 2005. Saatavilla myös osoitteesta: <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/4110/TMP.objres.36.pdf?sequence=2>, viitattu 22.11.2013.

¹⁷ Vesa Immonen, 'Henkilövaakunat kulta- ja hopeaesineissä ennen vuotta 1600', teoksessa *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*, 76–88.

¹⁸ Kustaa Vaasan hopeatakavarikoinneissa kirkoista viedyistä arvoesineistä, O. Källström, *Medeltida kyrksilver förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer*, Svenska kyrkans diakonistyrelse: Stockholm 1939.

¹⁹ Granfelt 1911, 364.

Mahdollisesti 1520-luvulla muistiin kirjoitettu kertomus²⁰ ulottuu antiikkiin saakka, mutta on mielikuvituksellinen eikä vastaa 1500-luvun kuluessa annettuja vaakunakirjeitä.²¹ Vaakunoita käyttivät keskiajalta alkaen myös naiset, myös se käy selville Anu Lahtisen artikkelista, jossa mainitaan mm. vuonna 1548 kuolleen ritari Erik Flemingin (1487–1548) perilliset, leski Hebla Siggentytär (k. 1571), Suitian rouva, pojat Joakim Fleming (n. 1534–1563) ja Klaus Fleming (n. 1535–1597) sekä tytär Filippa (k. 1578). Rouva Hebla käytti ajan tavan mukaan oman isänsä suvun Sparre-vaakunaa, mutta lapset Flemingin vaakunaan.²²

Aatelisvaakunoiden pitkän linjan vaiheita esittelee kokoavasti Wilhelm Brummer artikkelissaan 'Kuninkaan ja keisarin armosta – vaakunoita aatelille 1420–1912'.²³ Tuona ajanjaksona siirrytään Ruotsin vallan ajasta autonomian aikaan, jolloin vaakunan vahvistajana oli Venäjän keisari.²⁴

Artikkelissa tulee tutuksi myös vaakunakirje ja sen vaiheet. Bartolus de Saxoferrato (1313–1357) oli 1300-luvun puolivälissä muotoillut vaakunaoikeudellisen periaatteen, jonka mukaan kuka tahansa sai käyttää vaakunaa tai hankkia itselleen sellaisen. 1300-luvulla hallitsijat ryhtyivät antamaan vaakunoita vaakunakirjeillä. Bartolus piti hallitsijan vaakunakirjeellä annettuja vaakunoita arvokkaampina kuin itse käyttöönotettuja. Jos kaksi henkilöä käytti samaa vaakunaa eikä ollut selvää kumpi oli ottanut sen ensin käyttöön, hallitsijalta vaakunan saaneella oli Bartoluksen mukaan oikeus puolellaan. Vaakunakirjeestä tuli tärkeä todistuskappale, joka lujitti rälssin ja aatelin²⁵ asemaa Ruotsin valtakunnassa.²⁶ Jan von Konowin mukaan vanhin tunnettu maahamme liittyvä

²⁰ Muidenkin sukujen alkuperään liittyviä tarinoita on kirjoitettu muistiin juuri 1500-luvun alussa. Tanskalaisen Reckhals – Juel -suvun suullista perimätietoa on suvun jäsen Iver Juel merkinnyt muistiin samaan aikaan. Hänen mukaansa Juel-suku, josta Reckhals oli haarautunut, oli yksi Tanskan vanhimmista. Kerrottiin, että suku oli tullut Tanskaan maanpakoon Englannista, jossa suku oli kuulunut arkkipiispa Thomas Becketin (n. 1118/1120–1170) kannattajiin. Toisen tarinan mukaan suku periytyi Vendinmaalta, jonka kuningas Valdemar I (hall. 1157–1182) hävitti vuonna 1170. Kolmas tarina puolestaan kertoi, että Valdemar II (hall. 1202–1241) oli antanut suvulle vaakunan, johon oli kuvattu tähtiä ja aaltoja näiden matkustaessa Liivinmaalle. Veljekset olivat keskellä hirveää myrskyä löytäneet oikean kurssin tähtien avulla. *Danmarks adels aarbog: Udgivet af en forening*, XLIV, J. V. Teisen og Louis Bobé, toim. Kjøbenhavn 1927, 3–4; Tuula Hockman, *Till hjälp för själarna och för S:t Larskyrkans bästa: Historia om till kyrkan donerad mark i Räckhals och Lövö*, Vanda församlingar: Vanda 2002, 13–14.

²¹ Anu Lahtinen, 'Totta ja tarua Flemingien vaakunasta', teoksessa *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*, 89–91, tässä 89.

²² Anu Lahtinen käsittelee artikkelissa myös aviottoman lapsen oikeutta vaakunaan; Lahtinen 2011, 91.

²³ Wilhelm Brummer, 'Kuninkaan ja keisarin armosta – vaakunoita aatelille 1420–1912', teoksessa *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*, 110–119.

²⁴ Vuoden 1809 jälkeen vaakunakirjeiden antaminen jatkui *de facto* aatelisdiplomin sekä erillisen vaakunamaalauksen muodossa, jotka siis korvasivat vaakunakirjeen. Keisari hyväksyi vaakunamaalauksen ja vahvisti sen omakätisesti Suomen suuriruhtinaan ominaisuudessa. Brummer 2011, 110.

²⁵ Wilhelm Brummer mainitsee, että rälssiä vuodesta 1525 alkaen virallisesti kutsuttiin aateliksi. Aateli-sana tosiaan esiintyy pohjoismaisissa lähteissä ensimmäisen kerran Kustaa Vaasan Tukholmassa 25. maaliskuuta 1525 päivämääräkirjeessä. Rälssi-sana kuitenkin esiintyy myös tämän jälkeen aatelia tarkoittamassa. Oli olemassa sekä hengellistä ja maallista rälssiä ja aateli-sana tarkoitti jälkimmäistä, Brummer 2011, 110. *Rälssi- ja aateli-käsitteistä* esim. Jan von Konow, *Sveriges Adels Historia*, Riddarhusdirektionen: Stockholm 2005, 69; Jerker Rosén, 'Frälse', teoksessa *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid (KLN M)* 4: 670–695; Jan Liedgren, 'Frälsebrev', teoksessa *KLN M* 5: 1–2; Jan Liedgren, 'Adelsbrev', *KLN M* 1: 18–19.

²⁶ Matikkala 2011a, 11; Brummer 2011, 110.

vaakunakirje on kuningas Erik Pommerilaisen (hall. Ruotsissa 1396–1439) ahvenanmaalaiselle rälssimiehelle Björn Pávelssonille myöntämä vuodelta 1420.²⁷

Itsenäinen Suomi on tasavalta, eikä aatelistarvoja ole annettu, mutta uusia vaakunoita on koko ajan luotu ja otettu käyttöön. Itsenäisen Suomen valtiovaakuna ja muu julkinen heraldiikka oli keskustelun aiheena ja suunnittelun kohteena 1920- ja 1930-luvulla. Muutoin vaakunat olivat Matikkalan mukaan 1940-luvulle saakka hyvin pienen piirin harrastus.²⁸ Kun maalaiskunnat saivat oikeuden vaakunaan vuonna 1949, alkoi kunnallisheraldikan luominen. Kunnanvaakunoiden suunnittelun 'kolme suurta' 1950-luvulla olivat heraldikot Gustaf von Numers, Olof Eriksson ja Ahti Hammars. He aloittivat suomalaisen heraldisen muotoilun tyylin, jolle on ominaista puristisuudeksikin luonnehdittu yksinkertaisuus ja selkeys.²⁹ Suomalaisten kaupunkien ja kuntien vaakunakuvia on kerätty Kansallisarkiston Heraldica I-kokoelmaan. Kokoelmaan voi nyt tutustua Kansallisarkiston nettisivuilla.³⁰

Sukututkimusharrastuksen ja sukuseuratoiminnan yleistyttyä kiinnostus yksityisiin vaakunoihin heräsi 1950-luvulla. Suomen Heraldinen Seura on rekisteröinyt henkilö- ja sukuvaakunoita sekä yhteisöjen vaakunoita 1960-luvulta alkaen. Tällä hetkellä (talvella 2013) vaakunarekisteriin Suomessa on merkitty jo yli 1600 modernia henkilö-, suku- ja yhteisövaakunaa.³¹

Heraldikka – tutkimusta ja tiedettä

Kirjan toimittajat ovat vaakunoiden ja heraldikan piirissä omalla erikoisalallaan. Kumpikin on muun muassa Societas Heraldica Scandinavican johtokunnan jäsen ja on mukana myös Suomen Heraldisen seuran toiminnassa. Antti Matikkalan väitöskirja *The Orders of Knighthood and the Formation of the British Honours System, 1660–1760* vuodelta 2008³² sai *Confédération internationale de généalogie et d'héraldiquen* vuoden 2010 Prix Dr Walburga von Habsburg Douglas palkinnon.³³ Wilhelm Brummer puolestaan on ritarihuoneen entinen vt. genealogi, joka neuvoo ritarihuonetta heraldisissa kysymyksissä.

²⁷ von Konow 2005, 27.

²⁸ Antti Matikkala, 'Vaakunat elävät: Henkilövaakunoiden renessanssin tausta ja tekijät', *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*, 181–224 (Matikkala 2011b), tässä 181–182, 222.

²⁹ Matikkala 2011b, 211–212, 220–221.

³⁰ Heraldica-kokoelmalla tarkoitetaan Kansallisarkiston vaakuna- ja sinettikokoelmia. Heraldica I sisältää pääasiassa kaupunkien ja kuntien vaakunakuvia ja niiden vahvistamiseen liittyviä asiakirjoja. Heraldica II sisältää Suomen viranomaisten sinettejä 1800-luvulta ja itsenäisyyden ajan alusta, <http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Heraldica-kokoelma>, viitattu 22.12.2013.

³¹ Suomen Heraldinen Seura on perustettu vuonna 1957. Seuran ylläpitämän rekisterin ensimmäiset 1356 vaakunaa on julkaistu vuonna 2006 ilmestyneessä teoksessa *Suomalaisia vaakunoita: Henkilöitä, sukuja, yhteisöjä* (Suomen Heraldinen Seura. Julkaisusarja15) Suomen Heraldinen Seura ry: Helsinki 2006. Koska uudemmat rekisteriin merkityt (rekisterinumerosta 1357 alkaen) vaakunat on julkaistu seuran internet-sivuilla, ovat Matikkala ja Brummer valinneet *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa* -kirjan kuvitukseen mahdollisimman paljon niitä vanhempia vaakunoita, joita seuran sivuilla ei esitellä. <http://www.heraldica.fi/Toiminta/Rekisteri/rekisteri.htm>, viitattu 22.11.2013.

³² Antti Matikkala, *The Orders of Knighthood and the Formation of the British Honours System, 1660–1760*, Boydell & Brewer: Woodbridge 2008.

³³ *Henkilö- ja sukuvaakunat Suomessa*, 292.

Suomen heraldiikan tutkimuksen uranuurtajat ovat K. A. Bomansson (1827–1906), Reinhold Hausen (1830–1942) ja J. W. Ruuth (1854–1928). Bomanssonin julkaisuutoiminta keskittyi pitkälti suuriruhtinaskunnan julkisiin vaakunoihin. Hausen ja Ruuth olivat erityisesti sinettien tutkijoita. Ruuth julkaisi klassisen artikkelinsa Suomen rälssimiesten sineteistä 1891.³⁴ Vuonna 1882 Hausen oli toimittanut todennäköisesti Elias Brennerin laatimiin piirroksiin perustuvan lähdejulkaisun *Afbildningar af Vapensköldar fordome uppsatta i Finlands kyrkor*. Hänen teoksensa *Finlands medeltidssigill* ilmestyi vuonna 1900 ja palkittiin pronssimitalilla Pariisin maailmannäyttelyssä.

Heraldiikkaa on alun perin kehitetty etupäässä Ranskassa ja se kehittyi tärkeäksi historian – varsinkin genealogian – ja taidehistorian aputieteeksi.³⁵ Matikkala mainitsee, että tälläkin hetkellä vaikuttava ranskalainen Michel Pastoureau on ottanut tehtäväkseen nostaa heraldiikka sen perinteisestä historian ja arkeologian aputieteen asemasta itsenäiseksi tieteenalaksi.³⁶ Matikkalan mukaan Saksassa heraldiikka on vakiintunut osa historian aputieteiden yliopistollista opetusta.³⁷

Matikkalan ja Brummerin teos on omiaan osoittamaan miten paljon tietoa sinettien ja vaakunoiden tulkintaan tarvitaan. Teoksen artikkeleissa avautuu näkymiä ja näkökulmia niihin elinympäristöihin, jossa vaakunat on valmistettu. Toimittajat lupaavat esitellä vaakunoiden käytön monimuotoisuutta eri aikakausien omista lähtökohdista tarkasteltuna,³⁸ ja siinä he onnistuvat. Monen eri kirjoittajan artikkelista koostuva kirja on haastava toimittajilleen ja lukijalleenkin. Kokonaiskuvan hahmottamisessa lukijaa auttavat kokoavat artikkelit, kuten edellä mainittu Henrik Brummerin artikkeli 'Kuninkaan ja keisarin armosta – vaakunoita aatelille 1420–1912'.

Kirjan ulkoasu on onnistunut. Siinä on pääosin värillinen kuvitus, joka tukee tekstiä. Keskiaikaisia sinettejä kuitenkin esitellään mustavalkokuvin. Kyllikki Männikön artikkeliin 'Vaakunan esiintyminen Turun keskiaikaisten piispojen sineteissä' olisi ehkä voinut mustavalkokuvien asemasta käyttää piirroksia sineteistä. Kirjassa on henkilöhakemisto ja lyhyt asiasanahakemisto.

Tuula Hockman, FT
Tampereen yliopisto
tuula.hockman[at]uta.fi

³⁴ J. W. Ruuth, 'Suomen rälssimiesten sineteistä lopulla 1500-lukua ja alussa 1600-lukua', *Historiallinen Arkisto* 11 (1891), 286–348, ja kuvaliite 557ff.; Matikkala 2011a, 12.

³⁵ Granfelt 1911, 364–365.

³⁶ Matikkala 2011a, 10. Matikkala mainitsee myös Pastoureau'n populaarimman teoksen *L'Art héraldique au Moyen Âge*, joka on julkaistu Pariisissa 2009.

³⁷ Antologiamuotoisen saksalaisen näkökulman historian aputieteisiin tarjoaa Matikkalan mukaan Eckart Henning, *Auxilia Historica: Beiträge zu den historischen Hilfswissenschaften und ihren Wechselbeziehungen*, Böhlau: Köln 2004. Samassa yhteydessä Matikkala mainitsee myös teoksen Ludwig Biewer, 'Bemerkungen zum Stand der Wappenkunde im deutschsprachigen Raum', *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 54 (2008), erityisesti sivut 285–308. Matikkala 2011a, 10 ja viite 7.

³⁸ Matikkala & Brummer 2011, 9.